

Bent Sørensen og Torkild Thellefsen

Hypoikonet metafor: nogle træk ved dets ontologiske udspring og symbolske mediering – peirceanske bemærkninger

Metaphor consists in giving the thing a name that belongs to something else...A good metaphor implies the intuitive perception of the similarity in dissimilars. (Aristotle, Poetics, XXI, XXII)

Abstract:

C. S. Peirce definerede metaforen som et hypoikon. Metaforen beror på en særlig form for similaritet, parallelismen. På hvilket niveau metaforens similaritet lader sig lokalisere kom Peirce imidlertid aldrig ind på. Dette forkommer dog, at kunne udledes ved hjælp af forskellige passager fra Peirces *grand oeuvre*. Selvom Peirce definerede metaforen som et tegn af typen ikon, så betonedede han blot dennes mest saliente betydningsmekanisme, ikke dens eneste. Således er metaforen eksempelvis også i høj grad et symbolskt medieret ikon.

KEYWORDS: C.S. Peirce, hypoikon, metafor, similaritet

Indledning

Siden Aristoteles er metaforen blevet gjort til genstand for opmærksomhed inden for teoretiske diskurser hvor tegn- og betydningsdannelse, kan siges, at udgøre de centrale begreber (cf. Nöth 1995: 125). Og siden Aristoteles har et begreb ang. similaritet ofte været diskuteret ifht. den metaforiske betydningsdannelse. Sammenhængende hermed er similariteten blevet bestemt på måder, som er nok så diverse. For Aristoteles er der tale om, at similariteten udspringer fra en objektivitet mellem tingene selv. Tesauro går i den anden grøft – for ham beror similariteten på en subjektiv holdning til tingene. Mens Vico

lader similariteten lokalisere inden for et sofistikeret netværk af kulturelle enheder (cf. Eco 1984:102 pp.). For nu at nævne tre klassiske filosofers syn på sagen. Også semeiotikeren C. S. Peirce (1839-1914) definerede metaforen ifht. en form for similaritet: parallelismen. Han fremsatte en (kryptisk) definition af metaforen, idet han placerede denne inden for sin "anden tegn-trikotomi", som et tegn af typen hypo-ikon. Peirce havde dog ingen teori om metaforen, og han skrev kun ganske få linjer om denne (cf. Hausmann 1996: 195). Men vi skal i det efterfølgende alligevel forsøge, at se, hvad der i et peirceanskt perspektiv karakteriserer og kvalificerer parallelitetens virke i metaforen, og vi skal se, at selvom metaforen er et hypoikon, er dette også at forstå som værende symbolskt medieret.

Metaforen, nogle træk ved dennes ontologiske udspring og symbolske mediering

Lad os allerførst se på hvorledes Peirce i "Syllabus of Certain Topics of Logic" (c. 1903) forlænte det metaforiske tegn med den følgende række kryptiske karakteristika:

Hypoicons may be roughly divided according to the mode of Firstness of which they partake...those which represent the representative character of a representamen by representing a parallelism in something else, are metaphors. (CP: 2.277)

Metaforen forekommer således, at være en repræsentation, som repræsenterer et objekts tegn-karakter, idet førstnævnte repræsenterer denne tegn-karakter i kraft af en parallellisme i noget andet. Hvorledes vi nærmere skal forstå, dels, denne tegn-karakter, dels, dette andet hvorved parallellismen bliver mulig, melder Peirce, til vores store beklagelse, intet om. Tager vi det sidstnævnte forhold først, så foreslår D. Anderson imidlertid, at dette andet kan være en instans i metaforen, som relaterer dennes relater (Anderson 1987: 70). Men

hvori består da denne instans? Anderson fremsætter det forslag, idet han trækker på begrebmæssige forudsætninger fra C. M. Smith (1972), at instansen er en kvalitet som medierer mellem et par kvalitative relationer, der hver især er Tredjeheder (Anderson 1987: 70). Dog, går dette an, dels, at tale om en medierende instans i metaforen, dels, at lokalisere denne mediering på selve Tredjehedens niveau? Vi kan i hvert fald sige, at metaforen, med Peirce, er karakteriseret ved at have et Første, den instans som repræsenterer ("representing"), et Andet, (her benævnt: the representative character of a representamen"), og tilføje, at hvor et Første og et Andet bringes i forbindelse, sker dette jo netop ved hjælp af en medierende instans, et Tredje, her ved hjælp af: "a something else". Eller som Peirce netop selv anfører et sted: "Category the Third is the idea of what is such as it is as being a...Medium...between a Second and a First." (CP: 5.66). Hvorfor Andersons bestemmelse forekommer, at være korrekt; det andet er følgelig en Tredjehed. Men kan vi også tilslutte os Andersons placering af medieringen på selve Tredjehedens niveau? Nej, ikke når Peirce ganske eksplicit skriver om: "modes of Firstness."; medieringen må snarere finde sted eller sige, at operere på Førstehedens niveau. I sit fremragende værk "The Semeiosis of Poetic Metaphor" synes M. C. Haley, at fremsætte en parallel pointe, idet han argumenterer for for et abstrakt Tredje blandt Førsteheder, nærmere forstået som: "a possible law" (Haley 1988: 34) virkende i metaforen. Er dette mon foreneligt med Peirce, en art lovmæssighed som fungerer hypo-ikonisk? Angår det genuint lovmæssige, ifølge Peirce, ikke alene den fysiske orden, som for eksempel tyngdeloven gør det? Svaret må være benægtende. For rent faktisk adskiller Peirce – som også P. Turley gør opmærksom på – ikke ganske skarpt: "...the laws of nature from other kinds." (Turley 1977: 31). Hvilket måske ikke er så underligt al den stund, at Peirce gjorde sig til talsmand for "synechismen", en omfattende metafysisk doktrin, eller: "...that tendency of philosophical thought which insists upon the idea of continuity." (CP: 6.619), hvor således alt som er, står i en form for kontinuert kontakt, og selv stoffet er udtjent sind. Hvorom alting, så skriver Peirce (også) om

genuine lovmæssigheder, hvilket Turley betoner, som: "exerts a force which commonly prevails and is characterized by its gentleness.", og her tænker Peirce for eksempel på loven om: "...the association of ideas." (Turley 1977: 32) (Turley kommer ikke nærmere ind på lovmæssighedernes karakteristika) - og mon ikke det må dreje sig om association i kraft af henholdsvis similaritet og kontiguitet? Et hint herom forekommer vi at få i artiklen "The Law of Mind" (1892) hvor Peirce skriver som følger omkring sindet:

The truth is, the mind is not subject to "law" in the same rigid sense that matter is. It only experiences gentle forces which merely render it more likely to act in a given way than it otherwise would be. There always remains a certain amount of arbitrary spontaneity in its action, without which it would be dead. (CP: 6.148)

Dermed er det ikke kun de fysiske processer som kan blive gjort til genstand for beskrivelse; men også de mentale processer – de mentale processer er nemlig underlagt "gentle forces", eller former for lovmæssighed (cf. Murphey 1993: 344). Hvis det er i den forstand, at Haley gør brug af ordet "hypo-ikonisk lovmæssighed", som udøvende en (mere eller mindre) "gentle force" i den metaforiske betydningsdannelseproces, mon ikke Peirce ville have billiget dette? Lad os se hvad Haley skriver videre: "...I am speaking of a possible law...in the sense of a final cause, "whereby the whole calls out its parts" (CP: 1.220)". Den hypo-ikoniske lovmæssighed virker således ifølge Haley som en final causa, ikke en causa efficiens vel at mærke, hvilket netop kan siges, at accentuere dennes "gentle force". Sammenhængende hermed, er lovmæssigheden at forstå som en helhed, der bringer en række dele frem. Men hvori består denne frem-bringelse? Det mest nærliggende svar må være – som Haley da også selv foreslår - frem-bringelsen af det metaforiske repræsentamen og dets objekt i en ikonisk forbindelse; dermed ikke sagt, at den hypo-ikoniske lovmæssighed skaber det metaforiske repræsentamen, dets objekt, og parallelitet s-relationen, men

snarere at den fremkalder disse i en regulerende parallellisme. Er "det andet" således en hypo-ikonisk lovmæssighed, kan vi nu returnere til det spørgsmål som vi efterlod ubesvaret ovenfor, nemlig hvorledes vi skal forstå det metaforiske tegns objekt i dettes egenskab af repræsentamen? Objektet må være en slags ikonisk begivenhed, eller den individualitet i hvilken den hypo-ikoniske lovmæssighed manifesterer sig; enhver lovmæssighed, her forstået som en "final causa", er jo, ifølge Peirce, karakteriseret ved en inherent tendens til (selv-)aktualisering; aktualiseres lovmæssigheden nemlig aldrig, er den blot og bart en ren Førstehed, ikke en genuin generalitet. Således er det det metaforiske objekt som den hypo-ikoniske lovmæssighed afhænger af skal den være et reelt operativt princip. For som Peirce anfører: "...the law is keeping and making itself real by calling forth its instances." (CP: 5.107). Med disse bestemmelser har vi således tentativt fået konstitueret det metaforiske hypo-ikon som: foreningen af et Første, det kvalitativt mulige, repræsentamenet, med et Andet, det aktuelle, objektet, i kraft af et Tredje, det lovmæssige, interpretanten. Spørgsmålet er blot hvilken (ontologisk) status vi kan tilskrive disse tre værens-modi, og sammenhængende hermed parallelitet en? Eller hvorfra udspringer parallelitet en så at sige? I sin forelæsning "The Seven Systems of Metaphysics" hvor Peirces ærinde består i at klassificere metafysiske systemer ud fra hvilke kategorier disse systemer tilskriver naturen en reel væren, kan han konkludere, at han selv er en: "...Aristotelian of the scholastic wing, approaching Scotism, but going much further in the direction of scholastic realism." (CP: 5.77n1). Fra at have været en nominalistisk tænkner – og enhver som undersøger tingene seriøst begynder som nominalist ifølge Peirce - er Peirce således blevet til, hvad Fisch (1986) meget rammende benævner for: "...a three-category realist." (: 195). I et udkast til brev 1908 med Russel som adressat gjorde Peirce nærmere rede for sit standpunkt således:

Next, I ask what are the different kinds of reals? They are 1st those whose being lies in the substance of the thought itself, mere ideas, objects

logically possible, the objects of pure mathematical thought for example. 2nd those whose being consists in their connections with other things, existents, relating things. 3rd those whose being consists in their connecting two or more other things; - laws, generals, signs, etc. In short the real is ultimately undeniable. (MS L387b, 00350)

Peirce forlænte dermed ikke blot det lovmæssige, der vil regulere begivenheder i fremtiden samt den aktuelle begivenhed med realitet, men også det potentielt kvalitative forstås som havende en reel væren. I et forsøg på at beskrive lighedspunkter mellem sin egen realisme og James' betoning af reelle muligheder i "The Dilemma of Determinism" (1884), slog Peirce fast hvorledes: "The possible is a positive universe." (CP: 8.308). I det omfang der er reelle Tredjeheder, må der også være reelle Førsteheder. Det mulige er endvidere heller ikke blot og bare det som vi endnu ikke ved hvorvidt er sandt; det mulige er stadigvæk muligt, selvom dette endnu ikke er blevet aktualiseret, blevet gjort intelligibelt. Det mulige er ikke at sætte identisk med det aktuelle, såfremt vi mener dette, gør vi os, ifølge Peirce, skyldige i, som han skrev i "The Logic of Mathematics; an Attempt to develop my Categories from within" (c. 1896), at spænde vognen for hesten: "...let us not put the cart before the horse, nor the evolved actuality before the possibility as if the latter involved what it only evolves." (CP: 1.422). Nej, den potentielle kvalitet har ikke stoffet nødt, for at være en potentiel kvalitet, der er bragt i relation med stoffet; omvendt ville stoffet ikke være stoffet uden den inkarnerede kvalitet – mens den potentielle kvalitet vil være hvad den er uden stoffets mellemkomst (cf. Hausmann 1993: 136). Og i forhold til Tredjeheden er den potentielle kvalitet bestemt ved, som Peirce skrev i "Minute Logic" (1903-04): "a...mode of being, the characteristic of which is that things that are real whatever they really are, independently of any assertion about them." (CP: 6.349). Metafordefinitionen bør vel derfor læses i dette realistiske lys, og med tæt affinitet hertil udspringer paralleliteten fra det potentielt kvalitative som kan have en hel reel væren; Peirce skrev jo netop om

"modes of Firstness", dette giver os således et belæg at konkludere dette. Dette har den konsekvens, at metaforen afhænger af en reel, objektiv kvalitet, der således går forud for denne, forstået som en blot og bar potentialitet. En potentialitet som vel at mærke motiverer den metaforiske parallelitet i tilblivelses- og receptionsrum, eller medfører som Haley (1988) gør opmærksom på hvorledes:

...not just any fiat or fancy that brings two contrary objects together in an anomalous connection, however imaginative, can qualify as...a metaphor...the choice of metaphoric "vehicle" – the icon whose...representative character is necessarily what it is by virtue of the...character of its object – is not by any means a totally free choice or a "stylistic" option. (: 47)

Det skal dog betones, at den potentielle kvalitet – som Haley da også fuldt ud er klar over – først får sin distinktive eksistens, idet denne aktualiseres, gøres til en begivenhed, som er reference-forhold (i kraft af kategorien Andethed), og stabiliseres, idet denne generaliseres i selve tænkningen som proces, og således får intelligibelhed (i kraft af kategorien Tredjehed). Eller måske lidt bedre: også det indeksikalskt-referentielle samt det symbolskt konventionelle lader sig lokalisere inden for det metaforiske tilblivelses- og receptionsrum – skal en metafor nemlig være meningsfuld må den, dels være relateret til et diskusivt univers, det være sig fiktivt eller virkeligt (en omstændighed, som mere præcist relaterer sig til metaforens repræsentative mulighedsbetingelse), dels repræsentere noget, for nogen, det vil sige, knytte an til en forestilling om et repræsentamen, hvilket muliggøres af diskursive registre og kode-parametre (en omstændighed, som relaterer sig til metaforens interpretative mulighedsbetingelse) – fordi Peirce jo netop definerer tegnet som værende en genuint triadisk relation. Eller vi kan sammenhængende hermed tænke på

hvorledes der for Peirce ikke findes nogle rene tegn. Som han gjorde gældende i "The Short Logic" (c. 1893):

A Symbol is a sign naturally fit to declare that the set of objects which is denoted by whatever set of indices may be in certain ways attached to it is represented by an icon associated with it. To show what this complicated definition means, let us take as an example of a symbol the word "loveth." Associated with this word is an idea, which is the mental icon of one person loving another. Now we are to understand that "loveth" occurs in a sentence; for what it may mean by itself, if it means anything, is not the question. Let the sentence, then, be "Ezekiel loveth Huldah." Ezekiel and Huldah must, then, be or contain indices; for without indices it is impossible to designate what one is talking about. Any mere description would leave it uncertain whether they were not mere characters in a ballad; but whether they be so or not, indices can designate them. Now the effect of the word "loveth" is that the pair of objects denoted by the pair of indices Ezekiel and Huldah is represented by the icon, or the image we have in our minds of a lover and his beloved. (CP: 2.295)

Det vil sige, at selvom Peirce definerer metaforen som et repræsentamen af typen ikon, så betoner han blot dennes mest saliente betydningsmekanisme, ikke dens eneste. Således er metaforen eksempelvist også i høj grad et symbolskt medieret ikon. Eller som Henle (1958) accentuerer, idet han reflekterer over følgende verselinje fra Virginia Woolfs digt-samling "Between the Acts": An obliquing thrush hopped across the lawn; a coil of pinkish rubber twisted in its beak." (1941: 9):

...the icon is not presented, but is merely described. In the sentence from Virginia Woolf, we are not given the coil of rubber – a piece of rubber could not be part of the sentence – rather we are giving a description of such a

coil...This situation regarding the icon may be stated in a number of ways...one might say that not the icon but its essence is brought before the reader. Again, to say approximately the same thing more safely, one may say that what is presented is a formula for the construction of icons. Thus Virginia Woolf may be saying something like: "That any coil of pinkish rubber of a size to be carried by a thrush and you have an icon of what I mean". Metaphor then becomes a particular metaphoric statement whose differentia is the following: In a metaphor some terms symbolize the icon and others symbolize what is iconized. (: 176-77)

I dette perspektiv identificerer metaforen, i kraft af dens symbolske betydningsmekanisme, således ikke de ting som den refererer til i dem selv. Den viser os ikke "et stykke lyserødt gummi vundet op i en spiral", eller opfører for øjnene af os en scene hvori en "fugl forsøger at tage et lyserødt stykke gummi i næbet, der bevæger sig som en vonende orm", men den forudsætter i stedet at vi kan forestille os disse ting, det vil sige, at vi kan associere disse med metaforen, og dette i kraft af en række kode-parametre. Metaforen er dermed en slags implicit anvisning på eller måske bedre en formular for, som Facotter (1996) anfører: "...what would be a perceived similarity, if we were to pass from the situation or event described to the situation or event actually encountered in experience." (: 231) Og Henle (1958) betoner dette vigtige forhold på denne måde:

Metaphor...is analyzable into a double relationship. First, using symbols, directions are giving for finding an object or situation. This use of language is quite ordinary. Second, it is implied that any object or situation fitting the direction may serve as an icon of what one wishes to describe. (: 88)

Sagt i al korthed knytter metaforens ikonicitet også an til parallelitet s-relationen mellem de symbolske objekter. Forstået på den måde, at parallelitet s-relationen

netop medieres af disse objekter, eller dermed at den opdages ved hjælp af disse, men aldrig at den opfindes. Hvilket man måske godt kan foranledes til at tro, idet Henle jo skriver: "...it is implied *that object...fitting* the direction may serve as an icon." (vores kusivering). Vi vælger imidlertid at læse Henles beskrivelse som alt andet end en underminering af parallelitets-relationens ultimative realitet, hvilket vil sige, at vi læser begrebet "fitting" som vedrørende en genkendelse af det reelle – et forhold som da også stemmer fint overens hvad Factor anfører ovenfor, nemlig: "...*what would be a perceived similarity*" (vores kursivering). Det vi således blot ønsker at betone, med støtte hos Henle, er hvorledes metaforen, ikke just overraskende (også) er et symbolskt medieret ikon, at det metaforiske repræsentamen ikke står i en umiddelbar, men snarere formidlende relation til objektet. Vi har følgelig ikke opgivet forestillingen om, at den peirceanske metafors parallelitet s-relation kan siges at være helt reel, og dermed forpligtet af, som Haley (1988) også forfægter: "...the nature of real possibility" (: 46). Det er Førsteheden, der præger og dominerer den metaforiske parallelitet s tilblivelses- såvel som receptionsrum, det er her umuligt at være uden denne; Førsteheden går forud for denne, som en form – en mulig betingelse. Som et symbolskt medieret ikon kommer den metaforiske semeiosis også til udtryk i forbindelse med dettes kognitive funktion. Ifølge Peirce kan metaforen afstedkomme en ny symbol-dannelse, og sammenhængende hermed, en ny måde at tænke på, en ny måde at se verden på. Han betonedede metaforens vigtige kognitive funktion således: "...a pure idea without metaphor...is an onion without peel." (EP II: 392), og viser konkret hvorledes at det er gennem opdagelsen af parallelitet mellem for eksempel to erfaringsverdener, at det er muligt, at erhverve sig ny viden:

We are going to shock the physiological psychologists, for once, by attempting, not an account of a hypothesis about the brain, but a description of an image which shall correspond, point by point, to the different features of consciousness. Consciousness is rather like a

bottomless lake in which ideas are suspended at different depths...The meaning of this metaphor is that those which are deeper are discernible only by a greater effort, and controlled by much greater effort...The aptness of this metaphor is very great. (CP: 7.553-54)

Ifølge Peirce er der således en salient parallellisme mellem hvorledes idéer flyder rundt i en bevidsthed og den måde hvorpå objekter flyder rundt i en bundløs sø. Metaforen forekommer dermed Peirce, at være en bedre måde at forstå bevidstheden på, end nogen fysiologisk hypotese fremsat om hjernen. Og denne indsigt i består både i at tænke og at se. Tænkning for så vidt som indsigten afstedkommer den før omtalte nye symbol-tilblivelse, en seen for så vidt som indsigten afstedkommer en forståelse af de nok så diverse muligheder for kombination som paralleliteten lægger op til. Den "aptness" som Peirce skriver om, angår metaforens evne til at synliggøre parallelitet; en som vel at mærke er forudgivet, og ikke produceret, i kraft af den metaforiske projektion. Metaforen er dermed for Peirce, ikke blot og bart et ornament, et "ydre" stilistisk greb, men snarere et vigtigt redskab til at erkende (genkende) parallelliten, som værende et symbolskt medieret ikon.

Litteratur

- Anderson, D. 1987. *Creativity and the Philosophy of C. S. Peirce*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Eco, U. 1984. *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington: Indiana University Press
- Factor, L. 1996. Peirce's definition of metaphor and its consequences. I: Colapietro, V. et. al. (red.) *Peirce's Doctrine of Signs*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 224-239.
- Fisch, M. 1986. Peirce, Semeiotic, and Pragmaticism. I: K. Ketner & C.C.W. Kloesel (red.), Bloomington: Indiana University Press.

- Hausmann, C. 1996. Peirce and the interaction view of metaphor. I: V. Colapietro et. al. (red.) *Peirce's Doctrine of Signs*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 193-205.
- Hausmann, C. 1993. *Charles S. Peirce's Evolutionary Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haley, M.C. 1988. *The Semeiosis of Poetic Metaphor*. Bloomington: Indiana University Press.
- Henle, P. 1958. Metaphor. I: P. Henle et. al. (red.) *Language, Thought, and Culture*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Nöth, W. 1985. *Handbook of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Murphy, M.G. 1993. *The Development of Peirce's Philosophy*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Peirce, C.S. 1931-1958. *Collected Papers*, vols. 1-6, C. Hartshorne & Paul Weiss (eds.); vols. 7-8, Arthur W. Burks (ed.), Cambridge MA: Harvard University Press.
- Robin, R.S. 1967. *Annotated Catalogue of the Papers of Charles S. Peirce*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Smith, C.M. 1972. The aesthetic of C. S: Peirce. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 31 (1), 21-29.
- Turley, P. 1977. *Peirce's Cosmology*. New York: Philosophical Library.